

EWOLUCJA KORPORACJI TRANSNARODOWYCH W ŚWIELE PROCESU GLOBALIZACJI

Łukasz Stachowiak, lukaszstach1988@gmail.com
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Wieniawskiego 1, 67-712 Poznań

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu przedstawienie procesu ewolucji korporacji transnarodowych, ich szerokiego wpływu na proces globalizacji oraz związanych z tym następstw. Tezą opracowania jest stwierdzenie, że korporacje stanowią zarówno siły sprawcze, jak i głównego beneficjenta procesu globalizacji.

Artykuł podzielono na trzy części. W pierwszej przedstawiono różne ujęcia definicyjne korporacji transnarodowych, genezę i proces ewolucji tych podmiotów. W części drugiej scharakteryzowano współczesne tendencje rozwojowe oraz przedstawiono największe firmy na świecie wraz z ich kategorią działania oraz państwem pochodzenia. W oparciu o literaturę przedmiotu i dane źródłowe stwierdzono, iż obecnie nastąpiła nowa faza rozwoju – okres dominacji chińsko-amerykańskiej. W ostatniej części przedstawiono zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty opisywanych procesów. Tutaj wskazano na wkład przedsiębiorstw w rozwój badań i nowoczesnych technologii, ale również na ingerencję w życie społeczno-polityczne. Poruszono takie kwestie jak: polaryzacja dochodowa, nadużywanie pozycji dominującej, wyzysk siły roboczej czy celowe lokalizowanie produkcji w państwach ubogich. Artykuł zakończono prognozą – apokaliptyczną wizją świata związaną z utrzymaniem przedstawionych trendów.

Słowa kluczowe: korporacje transnarodowe, KTN, ekspansja międzynarodowa globalizacja, internacjonalizacja, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rozwój gospodarczy, konkurencyjność międzynarodowa, ocena działalności korporacji

The evolution of transnational corporations in the light of the process of globalization

ABSTRACT

The purpose of the paper is to present the evolution of transnational corporations and their influence on the process of globalisation. The primary thesis of the paper is that the corporations are prime movers and main recipients of the process of globalisation.

The paper is divided into three parts. In the first part various definitions of transnational corporations are included, as well as the genesis and the evolution of the transnational corporations. In the second part contemporary development trends, the world's biggest public companies with their industry and the state of origin are discussed. Based on the subject literature and the source data, it is concluded that the new development phase of the transnational corporations began - the domination of enterprises from China and United States. In the final part positive and negative aspects of the referred process are elaborated. On one hand companies invest in research, development and create modern technology. On the other hand, they interfere in social and political life. Also, issues such as polarisation of profitable, exploitation of minors, neo-colonialism, abuse of a dominant position, locating production in developing countries and exploitation of employees were discussed by the author.

The article ends with a projection – an apocalyptic vision of the world dominated by the negative aspects of activities of the transnational corporations.

Key words: transnational corporations, TNC, international expansion, globalisation, internationalisation, foreign investment, economic development, competitiveness, the assessment of activities of corporations

DEFINICJA I ISTOTA KORPORACJI TRANSNARODOWEJ

W literaturze przedmiotu dotyczącej globalizacji można odszukać ogromną liczbę odmiennych definicji, koncepcji oraz modeli związanych z funkcjonowaniem korporacji transnarodowych. Trudno wskazać jednoznaczne przyczyny takiego stanu rzeczy. Z jednej strony należy zwrócić uwagę na stosowanie odmiennych kryteriów definicyjnych przez różnych badaczy oraz kumulację wiedzy z zakresu międzynarodowego biznesu i zarządzania. Z drugiej strony na proces nieustannych zmian dokonujących się w środowisku funkcjonowania tych podmiotów. Niemniej jednak warto zwrócić uwagę na specyficzne cechy przedsiębiorstw, sposoby funkcjonowania, a także postępową działalność samych korporacji. Współcześnie stosuje się wymiennie kilka określeń korporacji: przedsiębiorstwa, konsorcja, spółki lub firmy międzynarodowe, wielonarodowe bądź transnarodowe¹.

Zauważalny wzrost zainteresowania działalnością przedsiębiorstw międzynarodowych wystąpił w latach siedemdziesiątych XX w. Intensywną aktywnością badań wykazały się wówczas organizacje międzynarodowe. Przede wszystkim Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), a także Organizacja Narodów Zjednoczonych. Owocem przedstawionych tendencji stały się pierwsze definicje oraz raporty związane z działalnością korporacji transnarodowych².

W 1976 r. w ramach prac prowadzonych przez OECD opracowano *Deklarację o Inwestycjach Międzynarodowych i Przedsiębiorstwach Wielonarodowych*. Wówczas pod pojęciem przedsiębiorstwa wielonarodowego rozumiano „spółki bądź inne jednostki o kapitale prywatnym, państwowym lub łączonym zlokalizowane w różnych krajach i powiązane ze sobą w taki sposób, aby każda z osobna lub wspólnie mogły wywierać znaczny wpływ na działalność innych, a w szczególności dzielić się z nimi wiedzą i zasobami”³.

W ramach ONZ inwestycje podejmowane przez korporacje transnarodowe stanowią stały przedmiot badań wyspecjalizowanej agencji Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Handlu i Rozwoju (UNCTAD). Wyniki prowadzonych badań publikowane są w corocznych Światowych Raportach Inwestycyjnych. Według klasyfikacji przyjętej przez ONZ korporacja transnarodowa to przedsiębiorstwo będące spółką akcyjną lub inną jednostką gospodarczą, składającą się z przedsiębiorstwa macierzystego (posiadającego kontrolę nad co najmniej dziesięcioma procentami akcji lub innych udziałów nad jednostkami gospodarczymi zlokalizowanymi poza krajem pochodzenia) i afiliowanych przy nim przedsiębiorstw zagranicznych do których zalicza się: jednostki zależne (*subsidiaries*), w których pięćdziesiąt procent akcji lub innych zasobów kontrolowanych jest przez przedsiębiorstwo macierzyste, jednostki stowarzyszone (*associates*), odpowiednio od dziesięciu do pięćdziesięciu procent udziałów oraz filie i oddziały (*branches*), w całości pozostające pod kontrolą firmy-matki. Za przyjęciem takiej definicji przez ONZ zdecydowały względy praktyczne i statystyczne, umożliwiające zbieranie danych, opracowywanie raportów i przeprowadzanie analiz⁴.

W polskiej literaturze przedmiotu wyróżnia się nieco odmienne definicje korporacji transnarodowej. Aleksandra Jarczewska-Romaniuk przyjmuje, że za przedsiębiorstwo międzynarodowe można

1 A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe*, Bydgoszcz – Warszawa 2004, s. 17; A. Zorska, *Korporacje transnarodowe. Przemiany, oddziaływanie, wyzwania*, Warszawa 2007, s. 121.

2 A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...* dz. cyt., s. 18-19.

3 M. Rosińska-Bukowska, *Rola Korporacji transnarodowych w procesach globalizacji. Kreowanie globalnej przestrzeni biznesowej*, Toruń 2009, s. 114-115.

4 *World Investment Report 2001*, http://unctad.org/en/Docs/wir2001_en.pdf, 24.12.2015.

uznać „podmiot gospodarczy, którego poszczególne części składowe zlokalizowane są w więcej niż jednym państwie. Przedsiębiorstwo międzynarodowe stanowi jednolitą strukturę ekonomiczno-techniczną, jednocześnie stanowi także podmiot działający między państwami, co powoduje, że centrum i jednostki zależne (filie i oddziały zagraniczne) podporządkowane są prawu różnych państw i ich zwierzchności suwerennej”⁵. Natomiast Anna Zorska proponuje prostą i zwięzłą definicję Petera Dickena w myśl której „korporacja jest organizacją, która koordynuje działalność produkcyjno-handlową różnych jednostek, w różnych krajach z jednego ośrodka podejmującego strategiczne decyzje”⁶.

Pomimo wielości zaprezentowanych cech wyróżniających korporacje międzynarodowe od pozostałych przedsiębiorstw można wyodrębnić element wspólny przedstawionych definicji. Aspekt ten stanowi prowadzenie działalności poza granicami kraju. Fakt ten jest także podkreślany przez liczne pozostałe naukowe definicje, między innymi autorstwa: Petera Buckleya i Marka Carssona⁷, Johna Dunninga⁸, czy Bruca Koguta i Udo Zanderai⁹.

Tradycyjnie za najważniejszego uczestnika stosunków międzynarodowych uznawano państwa. W latach sześćdziesiątych XX wieku uznano, iż obszar relacji międzynarodowych został rozszerzony o nowe grupy podmiotów. Jedną z tych grup stanowiły korporacje transnarodowe. W literaturze przedmiotu uznaje się, iż kryterium uznania danego podmiotu za aktora stosunków międzynarodowych stanowią: zdolność do samodzielnych działań międzynarodowych, zdolność do wywierania wpływu na stosunki międzynarodowe oraz określony stopień zorganizowania¹⁰. Paul Willetts do skomplikowanej struktury obecnego systemu międzynarodowego zalicza zarówno państwa jak i organizacje międzyrządowe, narodowe i międzynarodowe organizacje pozarządowe, a także korporacje transnarodowe¹¹. Współcześnie właśnie ta ostatnia grupa charakteryzuje się nieustanną ekspansją swoich wpływów oraz umacnianiem silnej pozycji w globalnej gospodarce. Należy zauważyć, iż zbudowanie tak silnej pozycji było poprzedzone długim i złożonym procesem ewolucji.

EWOLUCJA PRZEDSIĘBIORSTW MIĘDZYNARODOWYCH

Genezy omawianych podmiotów można doszukiwać się już w próbach wymiany towarowej pomiędzy plemionami Afryki Zachodniej i Azji Środkowej w XX w. p.n.e. lub w wykrystalizowaniu się szlaków handlowych pomiędzy Europą a Azją w V w. p.n.e.¹². Pierwszą spółką kapitałową w historii była Kompania Cukru Trzcinowego, która została powołana w 1553 r. Niemniej jednak za pierwsze wielkie międzynarodowe przedsiębiorstwa handlowe uznaje się, powstałe na początku XVII w., Kompanie Wschodnioindyjskie - Holenderską i Brytyjską¹³. Wraz z postępem technicznym, licznymi innowacjami technicznymi oraz doskonaleniem sposobów produkcji ewoluowały przedsiębiorstwa handlowe. Bezprecedensowym pod względem intensywności rozwoju korporacji transnarodowych był wiek XX. W tym okresie można wyróżnić trzy podstawowe etapy rozwoju przedsiębiorstw międzynarodowych:

- Fazę dominacji przedsiębiorstw europejskich, trwającą od połowy XIX w. do drugiej wojny światowej,
- Fazę dominacji przedsiębiorstw amerykańskich, trwającą od 1945 r. do 1970 r.

5 A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...*, dz. cyt., s. 21.

6 A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Warszawa 1998, s. 50.

7 Zob. P.J. Buckley, M. Casson, *The Future of Multinational Enterprise*, London-Basingstoke 1976, s. 33.

8 Zob. J.H. Dunning, *Multinational Enterprises and the Global Economic*, Wokingham 1993, s. 3-4.

9 Zob. B. Kogut, U. Zander, *Knowledge of the Firm and the Evolutionary Theory of Multinational Corporation*, „Journal of International Business Studies” 2003, Vol. 34, s. 516-529. Szerzej na temat kwestii definicyjnych i terminologicznych dotyczących korporacji transnarodowych zob.: A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...*, dz. cyt., s. 17-33; A. Zorska, *Korporacje transnarodowe...*, dz. cyt., s. 122-126.

10 T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 165.

11 P. Willetts, *Aktorzy transnarodowi i organizacje międzynarodowe w polityce globalnej*, [w:] J. Baylis, S. Smith (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008, s. 357.

12 J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, s. 198.

13 E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa – Kraków 2000, s. 80-81.

- Okres równowagi pomiędzy przedsiębiorstwami europejskimi, amerykańskimi i japońskimi, czyli tzw. fazę triady ekonomicznej zapoczątkowaną w latach siedemdziesiątych¹⁴.

OKRES DOMINACJI EUROPEJSKIEJ

Pierwsze efektywnie działające przedsiębiorstwa międzynarodowe pojawiły się na rynkach europejskich. Były to firmy, które współcześnie są powszechnie znane. W pierwszej kolejności można tutaj wymienić m.in.: niemieckie przedsiębiorstwo chemiczno-farmaceutyczne Bayer, szwajcarską korporację branży spożywczej Nestle, belgijski koncern chemiczny Solvay, francuskiego producenta opon Michelin oraz producenta artykułów żywnościowych, środków czystości i higieny osobistej Lever Brother, czyli dzisiejszy Unilever. Obecnie wymienione firmy są światowymi gigantami produkcyjnymi, zatrudniającymi nawet po kilkaset tysięcy osób na całym świecie. Uniliver zatrudnia ponad sto siedemdziesiąt tysięcy pracowników w 240 zakładach rozlokowanych na sześciu kontynentach. Produkty tej korporacji codziennie są nabywane przez 2 mln osób w 190 państwach świata. W swoim asortymencie firma posiada takie marki jak: Axe, Dove, Algida, Hellmann's, Knor, Lipton, Lux, Rexona, Rama, Omo, Sunsil, Sunslik¹⁵.

Tabela 1. Wybrane korporacje transnarodowe powstałe w latach 1880-1914

Tabela 1. Wybrane korporacje transnarodowe powstałe w latach 1880-1914.

1802	E. Dupont, I de Nemours	1873	Levi Strauss	1899	Fiat
1810	Thyssen Krupp	1876	LM Ericsson	1899	Renault
1837	Procter & Gamble	1877	American Telegraph	1900	Friestone Tire and Rubber
1847	Siemens	1886	Coca-Cola	1901	USX-U.S. Steel Group
1851	Singer	1886	Avon Products	1901	Eastman Kodak
1863	Bayer	1886	Johnson & Johnson	1902	3M
1863	Solvay	1889	Michelin	1903	Ford
1866	Sears Roebuck	1890	Dunlop	1906	Kellog
1866	Nestle	1891	Philips	1908	L'Oreal
1869	H.J. Heinz	1892	General Electric	1908	General Motors
1870	Standard Oil	1898	Goodyear	1911	IBM

Źródło: opracowano na podstawie: A. Zorska, *Korporacje transnarodowe. Przemiany, oddziaływania, wyzwania*, Warszawa 2007, s. 78.

Według A. Zorskiej dynamiczny rozwój działalności gospodarczej w tym okresie był efektem kumulacji postępu technicznego w hutnictwie, budowie maszyn, transporcie, łączności i elektroenergetyce oraz jednoczesnej koncentracji produkcji w coraz większych koncernach i gromadzenia finansów w potężnych bankach¹⁶. Trendy gospodarcze odzwierciedlały chęć obniżenia kosztów transportu, ceł, przewyciężenia protekcji narodowych rynków oraz żądę zdobycia zagranicznych surowców i rynków zbytu. Europejskie firmy lokowały swój kapitał na całym świecie (ryc. 1). Według Rondo Camerona i Larry'ego Neala inwestycje zagraniczne końca XIX i początku XX w. przybrały bezprecedensowych rozmiarów. Wzrosło znaczenie instytucjonalnych powiązań finansowych takich jak: banki centralne, prywatne i akcyjne, giełdy, papiery wartościowe, czy firmy maklerskie¹⁷.

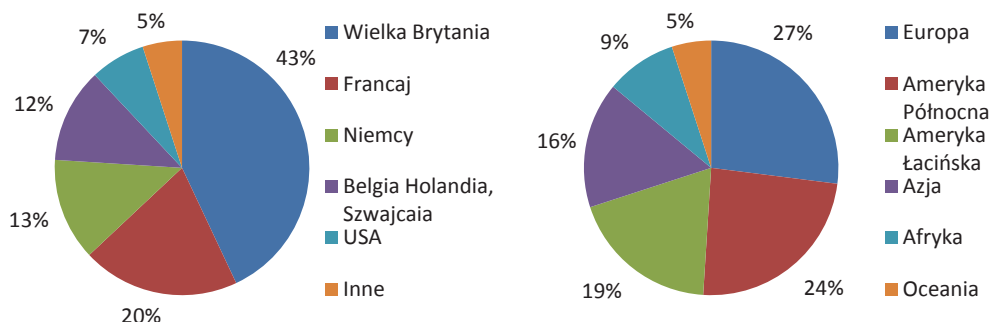
¹⁴ A. Jarczeńska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...*, dz. cyt., s. 37.

¹⁵ *Unilever Annual Report and Accounts 2014*, https://www.unilever.com/Images/ir_strategic_report_ar14_tcm244-421555_en.pdf, 24.12.15.

¹⁶ A. Zorska, *Korporacje transnarodowe...*, dz. cyt., s. 77.

¹⁷ R. Cameron, L. Neal, *Historia gospodarcza świata*, Warszawa 1999, s. 331-332.

Ryc. 1. Struktura geograficzna inwestycji zagranicznych w 1914 r.: według kraju pochodzenia oraz według części świata przeznaczenia.

Źródło: R. Cameron, L. Neal, *Historia gospodarcza świata*, Warszawa 1999, s. 335.

Współzależność handlowa poszczególnych państw była na bardzo wysokim poziomie. Intensywny rozwój korporacji transnarodowych trwał do wybuchu I wojny światowej. W tym okresie inwestowano zarówno w przemysł wydobywczy, przetwórczy, infrastrukturę, jak i usługi. Obszarem handlowej i inwestycyjnej ekspansji stawały się często podbite państwa kolonialne. Pierwsza faza rozwoju została zakończona nacjonalizacją wielu korporacji¹⁸. Analogiczny poziom powiązań handlowych został przekroczony dopiero w latach osiemdziesiątych XX w.

OKRES DOMINACJI PRZEDSIĘBIORSTW AMERYKAŃSKICH

Okresem szczególnego rozwoju działalności korporacji i ich aktywności inwestycyjnej była II połowa XX w. Dwa pierwsze dziesięciolecia po zakończeniu drugiej wojny światowej to okres dominacji przedsiębiorstw amerykańskich. Wpływ na taki stan rzeczy miała sytuacja geopolityczna. Druga wojna światowa zrujnowała gospodarki europejskie oraz japońską. Jedyną siłą gospodarczą, która nie ucierpiała bezpośrednio w wyniku działań wojennych były Stany Zjednoczone. Brak konkurencji, przestawienie produkcji na sektor cywilny oraz aktywna polityka rządu spowodowała dużą aktywność przedsiębiorstw w inwestycjach zagranicznych. W latach pięćdziesiątych amerykańscy producenci samochodów mieli zapewniony zbyt na wszystkie wyprodukowane samochody. Koncerny General Electric i Radio Corporation of America dostarczały produktów elektronicznych do większości światowych centrów, a przemysł samolotowy zdominowały firmy: Boeing, McDonnell Douglas i Lockheed. W tym okresie siedemdziesiąt procent największych światowych firm stanowiły przedsiębiorstwa amerykańskie¹⁹.

Tabela 2. Wybrane korporacje transnarodowe powstałe w latach 1915-1970.

1916	Boeing	1927	CBS	1939	Hewlett-Packard
1919	Philip Morris	1928	Motorola	1943	IKEA
1919	Hilton Hotels	1930	Unilever	1946	Sony
1919	RCA	1934	Nissan	1955	McDonald's
1923	Walt Disney	1937	Polaroid	1962	Wal-Mart Stores
1924	Metro-Goldwyn-Mayer	1937	Toyota Motor	1962	Nike
1925	Chrysler	1938	Volkswagen	1968	Intel
1926	Daimler Benz				

Źródło: opracowano na podstawie: A. Zorska, *Korporacje transnarodowe. Przemiany, oddziaływania, wyzwania*, Warszawa 2007, s. 78.

¹⁸ A. Zorska, *Korporacje transnarodowe...*, dz. cyt., s. 77.

¹⁹ A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...*, dz. cyt., s. 38-40.

Przewagę konkurencyjną firm amerykańskich wzmacniały także stosowane innowacje techniczne, menadżerskie, organizacyjne, marketingowe oraz zasobność koncernów w kapitał. Konsekwencją ekspansji ekonomicznej Stanów Zjednoczonych był szybki rozwój niektórych państw, w tym: Francji, Włoch oraz Japonii. Dynamiczny wzrost gospodarczy oraz napływ kapitału spowodował wzmocnienie pozycji europejskich firm, takich jak: Unilever, Royal Dutch Shell, BP czy EMI²⁰.

TRIADA EKONOMICZNA

W latach siedemdziesiątych rozpoczął się stopniowy proces utraty prymatu inwestycyjnego amerykańskich przedsiębiorstw na rynkach światowych. Radykalne zmiany były spowodowane zarówno czynnikami wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi. Należy wymienić tutaj przede wszystkim: spadek koniunktury gospodarczej, konsekwencje wojny wietnamskiej, afery polityczne, upadek systemu z Bretton Woods, kryzys naftowy, rozwój gospodarek państw europejskich oraz wzrost znaczenia Japonii. Był to okres trwałych przemian w gospodarce światowej. Pozycje liderów w przemyśle stalowym i elektronicznym przejęły firmy japońskie, przez co także wzrosło znaczenie japońskich banków. Pod koniec dekady na sto największych koncernów międzynarodowych, już tylko czterdzieści dziewięć stanowiły amerykańskie przedsiębiorstwa, podczas gdy jeszcze dziesięć lat wcześniej udział ten wynosił siedemdziesiąt procent. W czołówce najbardziej dochodowych firm pojawiły się między innymi: Toyota, Hitachi, Matsuhita Electric Industrial, Honda Motor, Nissan Motor, Sony, Toshiba, NEC, Mitsubishi, Fujitsu oraz Canon²¹.

Kolejna dekada to okres dalszego wzrostu i znaczenia firm z Japonii oraz Europy, które znacznie zwiększyły aktywność inwestycyjną w Stanach Zjednoczonych. W tym czasie bezpośrednie inwestycje zagraniczne firm amerykańskich wzrosły o czterdzieści trzy procent, podczas gdy działalność zagraniczna dokonywana na terenie USA została zwiększona aż o ponad dwieście procent. Źródłem przedstawionej tendencji należy doszukiwać się w: obawie przed nasileniem protekcjonizmu Stanów Zjednoczonych, chęci pozyskania technologii amerykańskich, strategii nie amerykańskich korporacji polegającej na próbie przełamania dominacji USA. Nie bez znaczenia była także polityka przyjęta przez administrację Ronalda Regana, która zakładała utrzymywanie silnego dolara, wysokie stopy procentowe, małą inflację i niskie podatki. Główną konsekwencją lat osiemdziesiątych była zmiana w strukturze przepływów inwestycyjnych, które stopniowo zaczęły nabierać charakteru wymiennego²². A. Zorska podaje, że przemiany zachodzące w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych przyczyniły się przede wszystkim do ogólnego wzmocnienia pozycji korporacji jako grupy podmiotów kształtujących międzynarodową działalność gospodarczą²³.

Dynamicznym rozwojem inwestycyjnej działalności firm charakteryzowały się lata dziewięćdziesiąte. Czynniki sprzyjające zwiększeniu aktywności inwestycyjnej były: stabilna sytuacja polityczna na świecie, liberalizacja gospodarcza promowana przez najbardziej rozwinięte gospodarki, powstanie nowych rynków zbytu po zakończeniu zimnej wojny, rewolucja technologiczna, zmiany w branży telekomunikacyjnej, upowszechnienie Internetu. Wprowadzenie wielu technicznych innowacji zwiększało możliwości działania korporacji. U progu XXI w. globalny rynek został jeszcze powiększony o cyberprzestrzeń – zdaniem Thomasa Friedmana o pastwisko, na którym mogą się żywić, rosnąć, mnożyć i gromadzić potężne superrybki²⁴. A. Jarczewska-Romaniuk podaje, że pod koniec lat dziewięćdziesiątych funkcjonowało około sześćdziesiąt pięć tysięcy przedsiębiorstw zagranicznych posiadających osiemset pięćdziesiąt filii zagranicznych²⁵. W tym okresie wśród stu największych kor-

20 N. Davies, *Europa*, Kraków 1998, s. 1151.

21 M. Rosińska-Bukowska, *Rola Korporacji transnarodowych w procesach globalizacji. Kreowanie globalnej przestrzeni biznesowej*, Toruń 2009, s. 137.

22 A.B. Kisiel-Łowczyk (red.), *Współczesna gospodarka światowa*, Gdańsk 1999, s. 102-103.

23 A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt. s. 45-46.

24 T.L. Friedman, *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, Poznań 2001, s. 153.

25 A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe...*, dz. cyt., s. 42-43.

poracji transnarodowych znajdowały się wyłącznie przedsiębiorstwa z krajów triady. Grupa ta nie stanowiła nawet jednego procenta ogólnej liczby światowych przedsiębiorstw, ale na ich zagraniczne filie przypadało prawie dwadzieścia pięć procent światowej sprzedaży realizowanej przez wszystkie filie korporacji oraz aż osiemdziesiąt procent światowego obrotu wyrobami elektronicznymi²⁶.

Przewagę przedsiębiorstw z krajów triady potwierdzały także coroczne analizy miesięcznika *Fortune*. Według danych z początku XXI w. aż czterysta trzydzieści z pięciuset największych firm, czyli ponad osiemdziesiąt procent pochodziło ze Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej oraz Japonii²⁷.

Tabela 3. Największe przedsiębiorstwa międzynarodowe według państw pochodzenia w 2002 r.

Państwo lub blok państw	Udział procentowy według UNCTAD	Udział procentowy według listy Fortune
Razem kraje triady ekonomicznej	88	86,0
Stany Zjednoczone	23	38,4
Unia Europejska	49	30
Japonia	16	17,6
Pozostałe kraje wysoko rozwinięte	7	6,6
Kanada	2	2,8
Szwajcaria	3	2,2
Austria	1	1,2
Norwegia	1	0,4
Kraje rozwijające się	5	7,4
Korea Południowa	1	2,8
Chiny	1	2,2
Brazylia	-	0,8
Meksyk	1	0,4
Rosja	-	0,6
Indie	-	0,2
Malezja	1	0,2
Tajwan	-	0,2
Wenezuela	1	0,2

Źródło: A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe*, Bydgoszcz-Warszawa 2004, s. 47.

Pierwsza dekada XXI w. to okres perturbacji. Pierwsze lata charakteryzowały się spadkiem inwestycji bezpośrednich. Spowodowane było to spadkiem koniunktury gospodarki światowej. Jednakże sytuacja już od 2003 r. uległa znacznej poprawie. Nastąpił niespotykany wcześniej szybki wzrost światowych przepływów inwestycyjnych, które w 2007 r. osiągnęły niemal 2000 bilionów dolarów. Wartość przepływów inwestycyjnych, w ciągu niespełna dwudziestu lat została zwiększona aż dziesięciokrotnie (Ryc. 2). Ekonomiczną sytuację korporacji skomplikowało pęknięcie bańki spekulacyjnej i kryzys ogólnoeconomiczny. Wartość przepływów do 2009 r. spadła o blisko pięćdziesiąt procent. Kolejny rok charakteryzował się nieznaczną poprawą sytuacji na rynkach światowych²⁸.

Według danych agencji ONZ do spraw Handlu i Rozwoju w 2010 r. istniało już sto tysięcy koncernów transnarodowych, posiadających niemal dziewięćset tysięcy oddziałów zagranicznych²⁹. Współ-

²⁶ A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt. s. 48.

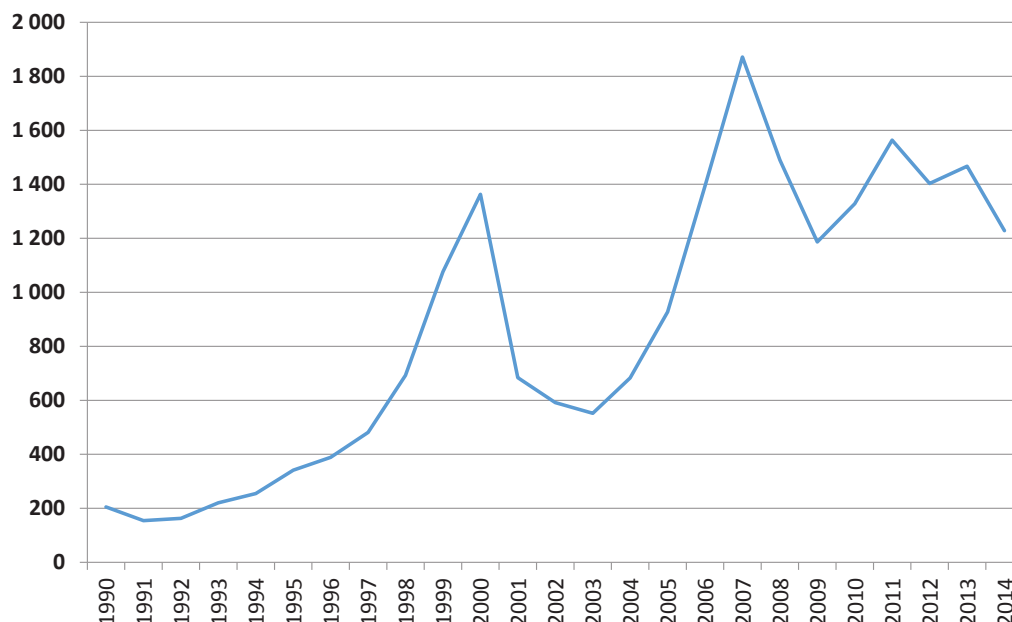
²⁷ Zob. *Fortune 500: 2001 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2001, 24.12.15; *Fortune 500: 2002 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2002, 24.12.15; *Fortune 500: 2003 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2003, 24.12.15.

²⁸ *World Investment Report 2012*, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf, 24.12.15.

²⁹ *Number of parent corporations and foreign affiliates, by region and economy 2010*, http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%2034.xls, 24.12.15.

częściej firmy te poprzez dokonywanie inwestycji zagranicznych lub za pośrednictwem swoich usług i towarów obecne są niemal w każdym państwie świata.

Ryc. 2. Wartość rocznych światowych przepływów inwestycyjnych w latach 1990-2010 w (mld USD).

Źródło: Opracowano na podstawie: World Investment Report 2015: Annex Tables: FDI inflows, by region and economy, 1990-2014, http://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2015/WIR15_tab01.xls, 24.12.2015.

KORPORACJE W PROCESIE GLOBALIZACJI

Według A. Zorskiej globalizacja stanowi wielowymiarowy, zaawansowany, złożony proces umiędzynarodowienia działalności gospodarczej³⁰. Po przeanalizowaniu tej definicji oraz ewolucji przedsiębiorstw międzynarodowych należy stwierdzić, że podmioty te muszą wносить szczególną wartość dla procesu globalizacji. To właśnie korporacje transnarodowe stanowią zarówno siły sprawcze tego procesu, jak i głównych beneficjentów tego procesu³¹.

Korporacje stanowią istotnego aktora globalnych rynków, sieci produkcji i dystrybucji, przyczyniają się do organizacji, lokalizacji oraz podziału zdolności wytwórczych. Firmy te, potężne mają zdolność kontrolowania produkcji w różnych państwach i na każdym etapie. Wykorzystują różnice geograficzne w rozmieszczeniu czynników produkcji: zasobów naturalnych, kapitału, czy siły roboczej. Światowe koncerny wiążą bezpośrednio dwie trzecie światowego handlu, są producentem i źródłem zaopatrzenia w nowoczesne technologie, dominują także na rynkach finansowych oraz pracy w wielu państwach. Współczesne przedsiębiorstwa transnarodowe znakomicie przystosowały swoje działania do warunków globalizacji. Prowadzą różnorodną działalność obejmującą transfer kapitału, technologii, metod zarządzania, rozwój produkcji czy marketingu. Korporacje osiągnęły wysoką efektywność, ponieważ dysponują nowoczesną technologią, nowymi strategiami, łatwością dostosowania produkcji do warunków, możliwością szybkiej reorganizacji³². Grupa trzystu największych przedsiębiorstw kontroluje obecnie około dwadzieścia pięć procent majątku produkcyjnego.

³⁰ A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt. s. 14.

³¹ A. Jarczeńska-Romaniuk, *Korporacje w procesie globalizacji*, „Sprawy Międzynarodowe” 2003, nr 1, s. 136.

³² B. Liberska (red.), *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, Warszawa 2002, s. 39-42.

A. Zorska podaje, że wiele z nich dysponuje majątkiem większym niż państwa³³. W rankingu stu największych światowych potęg z 2003 r. sklasyfikowano aż pięćdziesiąt jeden korporacji. Najwyżej odnotowano Wal-Mart Stores oraz Exxon Mobil, które zajęły kolejno dwudzieste trzecie i dwudzieste piąte miejsce. Polska zajęła miejsce trzydzieste. W przeciągu dziesięciu lat podobną wartość obrotów osiągnęły: holenderski Royal Dutch Shell oraz chiński Sinopec-China Petroleum.

Corocznie Magazyn Forbes opracowuje zestawienie największych dwóch tysięcy korporacji świata. W rankingu uwzględniane są cztery czynniki: wartość obrotów, zysk, aktywa oraz wartość rynkowa przedsiębiorstwa. Ranking z 2015 r. został zdominowany przez korporacje pochodzące z Chin i USA – firmy z tych państw zajęły pierwsze dziesięć pozycji w rankingu (tabela 4). Czołowe lokaty należą do przedsiębiorstw z Państwa Środka, ale w całym rankingu znalazło się więcej firm ze Stanów Zjednoczonych. Słabnie natomiast pozycja Japonii oraz Europy. Świadczy to o nastaniu nowej fali w ewolucji korporacji transnarodowych – fali chińskiej i okresie dominacji chińskiej lub dominacji chińsko-amerykańskiej. Ponadto można zaobserwować także spadek znaczenia korporacji europejskich.

Tabela 4. Ranking największych korporacji międzynarodowych według magazynu „Forbes” w 2015 r. (wartości przedstawiono w mld dolarów).

Przedsiębiorstwo	Kraj	Branża:	Sprzedaż	Zysk	Aktywa	Wartość rynkowa
ICBC	Chiny	bankowość	166,8	44,8	3,3	278,3
China Construction Bank	Chiny	bankowość	130,5	37	2 698,9	212,9
Agricultural Bank of China	Chiny	bankowość / usługi finansowe	129,2	29,1	2 574,8	189,9
Bank of China	Chiny	bankowość	120,3	27,5	2 458,3	199,1
Berkshire Hathaway	USA	konglomerat	194,7	19,9	534,6	354,8
JP Morgan Chase	USA	bankowość	97,8	21,2	2 593,6	225,5
Exxon Mobil	USA	paliwa kopalniane	376,2	32,5	349,5	357,1
PetroChina	Chiny	paliwa kopalniane	333,4	17,4	387,7	334,6
General Electric	USA	konglomerat	148,5	15,2	648,3	253,5
Wells Fargo	USA	bankowość	90,4	23,1	1 701,4	278,3
Toyota Motor	Japonia	motoryzacja	252,2	19,1	389,7	239,0
Apple	USA	informatyka	199,4	44,5	261,9	741,8
Royal Dutch Shell	Holandia	paliwa kopalniane	420,4	14,9	353,1	195,4
Volkswagen Group	Niemcy	motoryzacja	268,5	14,4	425,0	126,0
HSBC Holdings	Wielka Brytania	finanse	81,1	13,5	2 634,1	167,7
Chevron	USA	paliwa kopalniane	191,8	19,2	266,0	201,0
Wal-Mart Stores	USA	sprzedaż detaliczna	485,7	16,4	203,7	261,3
Samsung Electronics	Korea Południowa	konglomerat	195,9	21,9	209,6	199,4
Citigroup	USA	finanse	93,9	7,2	1 846,0	156,7
China Mobile	Chiny	telefonii komórkowa	104,1	17,7	209,0	271,5

Źródło: Opracowano na podstawie: *The World's Biggest Public Companies*, <http://www.forbes.com/global2000/list>, 24.12.15.

Przedstawiona w tabeli 4 klasyfikacja uwzględnia zarówno: wartość obrotów, wypracowane zyski, aktywa oraz wartości rynkowe poszczególnych podmiotów. Należy zaznaczyć, że zastosowanie wyłącznie wskaźników ekonomicznych, tworzonych na podstawie sprawozdań finansowych korporacji jest zabiegiem ryzykownym i mało precyzyjnym. W określeniu rzeczywistej pozycji przedsiębiorstw

³³ A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt. s. 49.

należy uwzględniać także czynniki o charakterze jakościowym³⁴. Klasyfikacją uwzględniającą renomę produktów, wartość długoterminowych inwestycji, innowacyjność, stosowane strategie, postrzeganie przez klientów oraz jakość serwisu jest np. ranking najcenniejszych marek świata prowadzony przez firmę Millward Brown (tabela 5)³⁵. Analizując coroczne rankingi tej firmy można wskazać na następujące tendencje: bezwzględną dominację marek technologicznych, wzrost wartości firm chińskich, stagnację przedsiębiorstw europejskich oraz renesans firm amerykańskich³⁶.

Tabela 5. Ranking najcenniejszych marek świata w 2015 r. (wartości przedstawiono w mld dolarów).

Marka	Branża	Wartość marki	Marka	Branża	Wartość marki
1. Apple	Technologia	246,9	11. Tencent	Technologia	76,6
2. Google	Technologia	173,6	12. Facebook	Technologia	71,1
3. Microsoft	Technologia	115,5	13. Alibaba Group	Sprzedaż	66,4
4. IBM	Technologia	93,9	14. Amazon.com	Sprzedaż	62,3
5. Visa	Płatności	91,9	15. China Mobile	Telekomunikacja	59,9
6. AT&T	Telefonia	89,5	16. Wells Fargo	Bankowość	59,3
7. Verizon	Telefonia	86,0	17. GE	Konglomerat	59,3
8. Coca-cola	Napoje	83,8	18. UPS	Logistyka	51,8
9. McDonald	Fast food	81,1	19. Walt Disney	Rozrywka	42,9
10. Malboro	Wyroby tytoniowe	80,3	20. MasterCard	Płatności	40,2

Źródło: Opracowano na podstawie: *Top 100 Most Valuable Global Brands 2015*, http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Report.pdf, 24.12.15.

Bardzo silna pozycja i ciągle umacnianie się pozycji korporacji transnarodowych w gospodarce światowej należy uzupełnić przez wyodrębnienie funkcji przedsiębiorstw. A. Zorska na podstawie dokonanych analiz stwierdza, że do głównych zadań należy tutaj zaliczyć:

- Przemieszczanie zasobów i zdolności produkcyjno-handlowych,
- Pobudzanie wzrostu gospodarczego i efektywności ekonomicznej,
- Stymulowanie restrukturyzacji,
- Aktywizowanie lokalnych zasobów i konkurencji na rynku,
- Transmitowanie nowych metod i wzorców,
- Wyrównanie warunków działania,
- Integrowanie działalności przedsiębiorstw i gospodarek³⁷.

Niemniej pomimo wszelkich korzyści ekonomicznych procesu ewolucji korporacji transnarodowych należy zwrócić również uwagę na pozaekonomiczne aspekty tego zjawiska. W tym obszarze należy dostrzec dwie tendencje. Pierwszą stanowią prace badawcze i rozwojowe, wkład w rozwój nauki, dysponowanie najnowocześniejszymi technologiami, wyznaczanie nowych standardów dla poszczególnych branż, dostęp i kontrola nad informacją. Drugą stanowi wzrastająca aktywność społeczno-polityczna przedsiębiorstw. Korporacje nie tylko kształtują proces globalizacji, ale także wpływają na szeroko pojęte życie społeczne człowieka. Do takiego stanu rzeczy doprowadził niejako wzrost ich siły ekonomicznej. Współcześnie wzrasta znaczenie rynku korporacji, a maleje wpływ

³⁴ A. Jarczewska-Romaniuk, *Korporacje w procesie...*, dz. cyt., s. 145-146.

³⁵ Innym rankingiem uwzględniającym kryteria o charakterze jakościowe poszczególnych przedsiębiorstw jest np. ranking magazynu *Fortune World's Most Admired Companies* zob.: <http://fortune.com/worlds-most-admired-companies>, 24.12.15.

³⁶ *Apple wyprzedza Google i zajmuje pierwsze miejsce w dziesiątym dorocznym rankingu najcenniejszych marek świata Brandz Top 100*, [https://www.millwardbrown.com/docs/default-source/poland-downloads/news/top100mb2015_globalne-wyniki.pdf?sfvrsn=2%20target=](https://www.millwardbrown.com/docs/default-source/poland-downloads/news/top100mb2015_globalne-wyniki.pdf?sfvrsn=2%20target=,), 24.12.15.

³⁷ A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt., s. 49.

państwa narodowego. W polityce państw dokonują się istotne przesunięcia polegające na ograniczaniu wszelkich restrykcji wobec zagranicznych przedsiębiorstw. Korporacje dysponują niemal nieograniczonym dostępem do zasobów i czynników produkcji. Poprzez dokonywane fuzje i przejęcia integrują wszelkie zasoby i wartości w skali międzynarodowej. Korporacje transnarodowe stanowią główną siłę napędową globalizacji, także w aspekcie społecznym. Uwzględniając ekspansywny charakter tych podmiotów można domniemać, iż korporacje będą w coraz większym stopniu ingerować w życie społeczne człowieka³⁸.

SPOŁECZNE NASTĘPSTWA PROCESU EWOLUCJI KORPORACJI

Wzrost zaangażowania się korporacji w rozwój produkcji w wielu krajach doprowadził do powstania nowej mapy i struktury zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Przy czym należy zaznaczyć, że bezpośrednie inwestycje stanowią tylko jedną z form działania przedsiębiorstw międzynarodowych, która nie uwzględnia na przykład różnych form współpracy oraz porozumień z innymi firmami. Skala przepływu inwestycji i ich zasięg w pierwszej dekadzie XXI w. osiągnęły bezprecedensowy rozmiar. Wysoka dynamika tego trendu przyspieszyła proces globalizacji, mimo to przepływy te nadal są bardzo nierównomiernie rozłożone pomiędzy poszczególne państwa świata. Wykryształowanie się nowych rynków w krajach rozwijających się (tzw. rynki wschodzące) spowodowało powstanie nowej mapy przepływów inwestycyjnych. Barbara Liberska wskazuje, iż już w latach dziewięćdziesiątych sporo kapitału napłynęło do Azji Południowo-Wschodniej, gdzie wartość inwestycji wzrosła siedmiokrotnie oraz do Ameryki Łacińskiej, w której suma przedsięwzięć zagranicznych wzrosła czterokrotnie. Głównym beneficjentem tego okresu były Chiny, Malezja i Argentyna³⁹. Strukturę tych przepływów przedstawiono w tabeli 6.

Wraz z postępującą globalizacją i ekspansją korporacji utrzymywało się przekonanie, że liberalizacja oraz transfer kapitału rozpowszechnia ideą demokracji, praw człowieka oraz wolności indywidualnej. Idea ta zdołała głęboko zakorzenić się w świadomości sporej części społeczeństwa euroamerykańskiego. Międzynarodowe koncerny, takie jak Coca-cola, Siemens, czy Texaco przez globalizację miały rozpowszechnić wolność i równość całemu światu. Szlachetne zamiary zostały szybko zweryfikowane przez rzeczywistość. W praktyce hasłem, które posiada moc przyciągania, relokacji produkcji korporacyjnej okazała się minimalizacja kosztów pracy. Niestety atrakcyjne dla przedsiębiorstw hasło nie obejmuje poprawy lokalnych stosunków pracy, wręcz przeciwnie wiąże społeczność niewolniczymi lub półniewolniczymi zależnościami od światowych przedsiębiorstw.

Klasyczny przykład rzeczywistego wpływu lokowania inwestycji w państwach rozwijających się stanowią praktyki korporacji Nike. W Azji Południowo-Wschodniej koncern zatrudnia około pół miliona pracowników. Strategia relokacji produkcji polega na poszukiwaniu jak najtańszej, niewolniczej siły roboczej. Gdy pracownicy południowokoreańskich zakładów zaczęli zrzeszać się w związki zawodowe, firma Nike zamknęła zakłady i przeniosła produkcję do Indonezji. W nowej lokalizacji wartość dniówki wyniosła 1,35 dolara, a koszt produkcji obuwia sportowego ukształtował się na poziomie 5,40 dolara za parę. Następnie gotowe produkty sprzedaje się w Europie oraz Stanach Zjednoczonych za wielokrotność tej wartości. Podobnie przedstawia się sytuacja w wietnamskich fabrykach koncernu. Robotnicy zarabiają dziennie od 1,60 do 2,25 dolara, co nie wystarcza nawet na codzienne zapotrzebowanie w samą żywność. Część zakładów zatrudnia trzynastoletnie dziewczynki, które zmuszane są do pracy w wymiarze ponad sześćdziesięciu godzin tygodniowo oraz często są molestowane seksualnie⁴⁰.

38 A. Jarczeńska-Romaniuk, *Korporacje w procesie...*, dz. cyt., s. 151.

39 B. Liberska (red.), *Globalizacja...*, dz. cyt., s. 46-52.

40 P. Wielgosz, *Opium globalizacji*, Warszawa 2004, s. 124.

Tabela 6. Triada ekonomiczna i skupiska państw powiązanych przepływami inwestycyjnymi w latach dziewięćdziesiątych.

Region:	Stany Zjednoczone	Unia Europejska	Japonia
Azja i Pacyfik	• Bangladesz, • Indie, • Pakistan, • Filipiny, • Tajwan, • Nowa Gwinea.	• Bangladesz, • Indie, • Sri Lanka.	• Hongkong, • Malezja, • Korea Południowa, • Singapur • Sri Lanka, • Tajwan, • Tajlandia, • Fidzi.
Afryka	• Egipt, • Ghana, • Nigeria, • Arabia Saudyjska.	• Egipt, • Ghana, • Kenia, • Maroko, • Nigeria, • Tunezja, • Zambia, • Jordania.	
Ameryka Łacińska i Karaiby	• Argentyna, • Boliwia, • Chile, • Kolumbia, • Dominikana, • Ekwador, • Salwador, • Honduras, • Meksyk, • Panama, • Peru, • Wenezuela.	• Brazylia, • Paragwaj, • Uragwaj.	
Europa Środkowo-Wschodnia		• Rosja, • Czechy, • Słowacja, • Węgry, • Polska, • Słowenia.	

Źródło: A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Warszawa 1998, s. 115.

Podobnie wyglądają praktyki wielu korporacji transnarodowych działających w specjalnych azjatyckich strefach ekonomicznych stworzonych pod nadzorem specjalistów z Banku Światowego. Międzynarodowa Organizacja Pracy oceniła, że na początku obecnego wieku w takich warunkach pracowało co najmniej dwadzieścia siedem milionów ludzi, a przecież od tego czasu do Azji napłynęły kolejne miliony dolarów inwestycji zagranicznych, prowadzonych przez takie potęgi przemysłu informatycznego jak Intel, Motorola, czy Hewlett Packard⁴¹.

Uwolnienie wymiany dóbr i kapitału pomiędzy państwami rozwiniętymi, a rozwijającymi się spowodowało szok związany z wejściem na rynek pracy nowych robotników. Nisko opłacanych pracowników chińskich, indyjskich, brazylijskich, rumuńskich, a także z wielu innych państw świata. Ludność w wieku produkcyjnym Stanów Zjednoczonych, piętnastki Unii Europejskiej oraz Japonii liczy 450 milionów osób, natomiast populacja produkcyjna państw rozwijających się wynosi blisko 2,3 miliardy osób. Zwiększona podaż na rynku pracy wywołała oczywiste następstwo – obniżenie wynagrodzeń. Nadmierna podaż pracy i równoczesny wzrost opłacalności spowodował pogłębianie

⁴¹ Tamże.

się tej tendencji. Patrick Artus i Marie-Paule Virard oceniają, że w latach 1999-2007 światowa produktywność zwiększyła się o trzydzieści procent, a realne wynagrodzenie wzrosło zaledwie ogółem o osiemnaście procent⁴².

Niemniej należy zauważyć, że negatywne implikacje globalnego funkcjonowania przedsiębiorstw to nie tylko domena rynków wschodzących. W państwach rozwiniętych można również zaobserwować niepokojące tendencje. Z jednej strony, nastąpił wzrost dochodów ściśle określonej mniejszości, głównie wysoko wykwalifikowanych pracowników dużych korporacji działających w sektorach transportu, telekomunikacji, czy finansów. Z drugiej strony, obniżano standardy ogromnej liczbie pracowników zatrudnionych w tradycyjnych sektorach gospodarczych. Poprzez umiędzynarodowienie konkurencji pracownicy musieli pogodzić się ze spadkiem wynagrodzenia, przenoszeniem na stanowiska wymagające mniejszych kwalifikacji, bądź nawet utratą pracy. Tym samym spolaryzowały się wewnętrzne różnice społeczne. Na początku 2008 r. rząd francuski zmagął się z kryzysem w przemyśle produkcyjnym. Przedsiębiorstwa takie jak: Areclor-Mittal, Kodak, Miko, Kleber, Arc International likwidowały miejsca pracy, zamykały oddziały bądź całe zakłady. W podobnej sytuacji znalazły się pozostałe państwa rozwinięte. W Bochum przeniesienie działalności grupy telefonii komórkowej Nokii do Rumunii pozbawiło pracy bezpośrednio ponad dwa tysiące osób. General Motors w 2007 r. wykazał stratę blisko czterdziestu miliardów dolarów. W następstwie czego w fabryce w Detroit przygotowano plan dobrowolnego odejścia dla ponad siedemdziesięciu tysięcy pracowników. Międzynarodowa konkurencja pozbawiła pracowników z państw rozwiniętych większości kart przetargowych, co bezpośrednio przełożyło się na niepewność miejsc pracy oraz pogarszanie jej warunków⁴³.

Według A. Jarczewskiej-Romaniuk najczęstszy zarzut wobec działalności korporacji narodowych stanowi: bogacenie się kosztem biednych, przenoszenie produkcji do państw najbiedniejszych, gdzie wyzyskuje się pracowników, niszczenie lokalnych kultur poprzez propagowanie konsumenckiej żądzy oraz działanie korporacji tylko dla dobra akcjonariuszy. Zdaniem autorki takie działania przedsiębiorstw spowodowały dwie negatywne tendencje w sferze stosunków społecznych. Pierwsza z nich to wspomniana wcześniej wzrastająca polaryzacja społeczeństwa, która w szerszym wymiarze może pogłębić i tak już ogromne różnice pomiędzy społeczeństwami biednymi i bogatymi. Drugą negatywną tendencję stanowi likwidacja miejsc pracy i wzrost bezrobocia, co jest również pochodną rozwoju technologicznego. Automatyzacja i robotyzacja miejsc pracy prowadzi do ograniczenia zatrudnienia. Przy czym najbardziej odczuwają to niewykwalifikowani pracownicy, którzy nie posiadają możliwości szybkiego przekwalifikowania się i elastycznego dopasowania się do nowych warunków. Efektem tej sytuacji jest wzrost bezrobocia oraz narastanie frustracji społecznej⁴⁴.

Krytyka wystosowana pod adresem korporacji transnarodowych dotyczy wielu obszarów życia społeczno-politycznego, w tym:

- Podporządkowywania polityki ekonomicznej państwa neoliberalnej ideologii sprzyjającej posiadaczom wielkiego kapitału,
- Stymulowania światowej konkurencji w sposób bezlitosny oraz manipulowanie rywalizacją państw o przyciąganie inwestycji zagranicznych,
- Podejmowania działań na rzecz osłabienia narodowej suwerenności i bezpieczeństwa, nadmierne włączanie się korporacji w sferę polityczną państw goszczących,
- Tworzenia korupcyjnych układów pomiędzy korporacjami, a elitami politycznymi w celu realizacji interesów firmy,
- Prowadzenia ukrytej walki z przeciwnikami politycznymi i związkami zawodowymi, a tak-

42 P. Artus, M.P. Virard, *Wielki kryzys globalizacji*, Warszawa 2010, s. 36-37.

43 Tamże, s. 36-37.

44 A. Jarczewska-Romaniuk, *Korporacje w procesie...*, dz. cyt., s. 192-194.

że narzucanie niekorzystnych rozwiązań instytucjonalnych na forach organizacji międzynarodowych,

- Ukierunkowania badań i prac rozwojowych na aspekty najkorzystniejsze dla firm i pominięcie potrzeb społeczeństwa,
- Nadużywania pozycji dominującej w handlu, stwarzanie barier wejścia na rynek dla potencjalnych konkurentów, uniemożliwiania mniejszym gospodarkom uzyskiwania korzyści z wymiany międzynarodowej,
- Częściowej odpowiedzialności za utrzymywanie skrajnego ubóstwa na świecie przez omijanie państw najbiedniejszych,
- Eksploatacji bogactw naturalnych, narzucania zaniżonych cen, wspierania niekorzystnych umów międzynarodowych,
- Wyzyskiwania siły roboczej w krajach rozwijających się, stosowania niskich płac, długiego czasu pracy, braku zwolnień i urlopów, niebezpiecznych warunków, wykorzystywania do pracy dzieci,
- Degradacji środowiska naturalnego, niestosowania technologii ekologicznej ograniczającej zanieczyszczenia gleby i wody, dewastacji lasów i ziemi,
- Działania na szkodę klientów, wprowadzania na rynek produktów konkurencyjnych cenowo, ale jednocześnie niezdrowych, niebezpiecznych, oglupiających lub szybko psujących się⁴⁵.

NIEPEWNA PRZYSZŁOŚĆ

Zdaniem P. Artusa i M.P. Virard od początku obecnego wieku gospodarka światowa znajduje się pod presją kilku niepokojących tendencji, które w pewnej perspektywie czasowej mogą okazać się destrukcyjne dla obecnego jej kształtu. Pierwsza z nich dotyczy zakłóceń w funkcjonowaniu gospodarek państw OECD, których przebieg nasila globalizacja. Lokalizowanie inwestycji w państwach rozwijających się powoli osłabia segment środka zachodnich gospodarek. Z jednej strony, państwa te korzystają na globalizacji, w szczególności dotyczy to sektorów energetycznych, usług finansowych, transportu, informatyki i aeronautyki. Z drugiej strony sektory usług detalicznych, budownictwa czy przemysłu rozrywkowego pozostają poza korzyściami wynikającymi z globalizacji. Tak jak wcześniej przedstawiono prowadzi to do polaryzacji dochodowej, zaniku klasy średniej, czy też implikowania zmian w stosunkach dochodowo-płacowych. Druga tendencja dotyczy wymogu wysokiej rentowności kapitału oraz zwiększania się zasobów pieniądza w światowym obiegu. Ostatnią niebezpieczną tendencję wymienioną przez autorów stanowi nadmierna konsumpcja zasobów rzadkich. Wiąże się to z nadrabianiem zaległości przez wielkich rozwijających się: Chiny, Indie oraz Rosji. Olbrzymia chińska konsumpcja energii rośnie obecnie w tempie średnio dziesięciu procent, natomiast produkcja związana z surowcami naturalnymi w zależności od piętnastu do nawet czterdziestu procent rocznie. Przedstawiona skłonność spowoduje wzrost światowej konsumpcji surowców naturalnych i coraz większe zanieczyszczenia środowiska. O destrukcyjności owych trendów przesądza głównie brak wystarczającej współpracy międzynarodowej⁴⁶.

Zdaniem autorów globalizacja w obecnym kształcie zmierza ku równowadze stagflacji. Tempo światowego rozwoju ulegnie znacznej redukcji wskutek wzrostu cen surowców naturalnych. Państwa wysoko rozwinięte, by chronić się przed wcześniej przedstawionymi konsekwencjami globalizacji (utrata zdolności produkcyjnych, ograniczeniem produkcji, nierównościami, przejęciem kontroli nad ich przedsiębiorstwami) sięgną po środki protekcyjnistyczne. Następnym stanie się kolejne

45 A. Zorska, *Korporacje transnarodowe...*, dz. cyt., s. 320.

46 P. Artus, M.P. Virard, dz. cyt., s. 142-146.

zwiększenie ilości pieniędzy w obiegu i niekończący się kryzys finansowy. Zjawiskom ekonomicznym mają towarzyszyć wewnętrzne napięcia społeczne spowodowane pogłębiającymi się nierównościami, a także zewnętrzne konflikty wywołane przez nadużywanie protekcyjizmu. W najbardziej apokaliptycznej wizji zdegradowaniu ulegnie także środowisko naturalne, pojawią się anomalie atmosferyczne, które dokonywać będą spustoszeń w każdej części świata. Na sytuacji tej skorzystają nieliczni, właściwie tylko eksporterzy surowców naturalnych oraz kadra zarządzająca największych koncernów międzynarodowych. Wcześniej w tabeli 4 przedstawiono dwadzieścia największych korporacji świata, nie bez przyczyny większość z nich stanowią firmy zajmujące się finansami lub eksploatacją i dystrybucją paliw kopalnianych. Bez złudzeń natomiast pozostanie liczba przegranych. W opinii P. Artusa i M.P. Virard kryzys gospodarczy z 2007 r. w pewnym sensie stanowi załedwie preludium przyszłych wydarzeń⁴⁷.

Oddziaływanie korporacji transnarodowych oraz bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarki państw macierzystych i goszczących stanowi złożony proces wzajemnych współzależności w sferze ekonomicznej, politycznej, a także społecznej. W wyniku tych zależności pojawiają się pozytywne oraz negatywne skutki, trudne do jednoznacznego zbilansowania. Bez wątpienia postępujący proces ewolucji przedsiębiorstw międzynarodowych zmienia świat. Zaznaczyć należy, że po części sprzyja zmniejszaniu nędzy w pewnej grupie państw, w szczególności dotyczy to: Chin, Indii oraz państw nazwanych tygrysami azjatyckimi. Należy zauważyć również, że szereg biednych, najbardziej zacofanych państw nie wytrzymuje gry narzuconej przez kraje bogate, co więcej bezkompromisowe praktyki największych korporacji sprzyjają niestabilności politycznej i społecznej w tych państwach. Ekspansja przedsiębiorstw międzynarodowych oraz globalizacji nie implikuje wszystkich gospodarek światowych w jeden sprawny system ekonomiczny. Należy zauważyć, iż obok niewątpliwych korzyści gospodarczych, następstwem omawianych procesów stały się również silne globalne zaburzenia. Przede wszystkim korzyści ekonomiczne skonwertowały się w znacznym stopniu w stosunkowo niewielkiej grupie państw, które nie zapewniły ich wewnętrznej dystrybucji. Tym samym postępujący rozwój firm spowodował bezprecedensowy wzrost globalnych dysproporcji społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Kolejny negatywny aspekt procesu ekspansji globalnych firm stanowi niesymetryczność pomiędzy rozwojem zasad sprzyjających ekspansji gospodarczej, a niedostatecznym wsparciem przestrzeni społecznej. Pomimo likwidacji barier rozwoju międzynarodowego, handlu, obrotu towarami i usługami, w globalnej rywalizacji nie wykreowano uniwersalnych zasad dotyczących: uczciwych warunków pracy, ochrony środowiska naturalnego, zagwarantowania poszanowania praw człowieka czy likwidacji skrajnego ubóstwa. Przedstawione trendy uwypuklają, iż rozwój korporacji nie podlega żadnej kontroli i normalizacji. Procesy te charakteryzuje bezwzględna eksploatacja zasobów naturalnych, jak i ludzkich. Dalsze lekceważenie sfery społecznej niewątpliwie spotęguje wszystkie przedstawione negatywne konsekwencje. Ostatecznie szlachetna idea globalizacji i szerzenia rozwoju gospodarczego może nawet zostać przekształcona w zagrożenie dla najbiedniejszej części świata, przy jednoczesnej aprobacie bogatszej części globu.

Obecnie wiemy już, że nadzieje związane z globalizacją nie zostaną spełnione, przynajmniej nie w obecnym niekontrolowanym jej kształcie. Gospodarki narodowe w obecnych warunkach muszą stawić czoła bezpardonowej globalnej rywalizacji, muszą walczyć o przyciągnięcie przedsiębiorstw międzynarodowych, inwestycji zagranicznych i jak najlepsze wykorzystanie tworzonych przez nie możliwości. Bieżące trendy rozwojowe nie zmierzają do pełnej integracji wszystkich gospodarek krajowych w ogólnosiwiatowy współzależny system. Fragmentaryczny i skoncentrowany przebieg globalizacji prowadzi w pierwszej kolejności do integrowania lepiej rozwiniętych gospodarek, których zasoby, zdolności i rynki zbytu stwarzają dla korporacji transnarodowych duże możliwości

47 Tamże, s. 150-153.

podnoszenia swojej efektywności. Anna Zorska zaznacza, że około jedną trzecią stanowią państwa triady i jej skupiska, następną jedną trzecią światowej zbiorowości stanowi grupa mało znaczących państw. Pozostała część krajów jest odłączona od toczących się procesów. Nie jest wiadome, możliwe do przewidzenia, czy pierwsza grupa zostanie powiększona, ale prawdopodobne jest, że trzecia grupa będzie coraz bardziej odstawać⁴⁸.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Artus P., Virard M.P., *Wielki kryzys globalizacji*, Warszawa 2010
- [2] Buckley P.J., Casson M., *The Future of Multinational Enterprise*, London-Basingstoke 1976
- [3] Cameron R., Neal L., *Historia gospodarcza świata*, Warszawa 1999
- [4] Cziomer E., Zyplikiewicz L., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa – Kraków 2000
- [5] Davies N., *Europa*, Kraków 1998
- [6] Dunning J.H., *Multinational Enterprises and the Global Economic*, Wokingham 1993
- [7] Friedman T.L., *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, Poznań 2001
- [8] Jarczewska-Romaniuk A., *Korporacje w procesie globalizacji*, „Sprawy Międzynarodowe” 2003, nr 1
- [9] Jarczewska-Romaniuk A., *Przedsiębiorstwa międzynarodowe*, Bydgoszcz – Warszawa 2004
- [10] Kisiel-Lowczyc A.B. (red.), *Współczesna gospodarka światowa*, Gdańsk 1999
- [11] Kogut B., Zander U., *Knowledge of the Firm and the Evolutionary Theory of Multinational Corporation*, „Journal of International Business Studies” 2003, vol. 34
- [12] Kukulka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000
- [13] Liberska B. (red.), *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, Warszawa 2002
- [14] Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2000
- [15] Rosińska-Bukowska M., *Rola Korporacji transnarodowych w procesach globalizacji. Kreowanie globalnej przestrzeni biznesowej*, Toruń 2009
- [16] Wielgosz P., *Opium globalizacji*, Warszawa 2004
- [17] Willetts P., *Aktorzy transnarodowi i organizacje międzynarodowe w polityce globalnej*, [w:] Baylis J., Smith S. (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008
- [18] Zorska A., *Korporacje transnarodowe. Przemiany, oddziaływanie, wyzwania*, Warszawa 2007
- [19] Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Warszawa 1998

NETOGRAFIA:

- [19] *Apple wyprzedza Google i zajmuje pierwsze miejsce w dziesiątym dorocznym rankingu najcenniejszych marek świata Brandz Top 100*, https://www.millwardbrown.com/docs/default-source/poland-downloads/news/top100mb2015_globalne-wyniki.pdf?sfvrsn=2%20target=, 24.12.15
- [20] *Fortune 500: 2001 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2001, 24.12.15
- [21] *Fortune 500: 2002 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2002, 24.12.15
- [22] *Fortune 500: 2003 Archive Full List 1-500*, http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune500_archive/full/2003, 24.12.15
- [23] *Number of parent corporations and foreign affiliates, by region and economy 2010*, http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%2034.xls, 24.12.15
- [24] *Top 100 Most Valuable Global Brands 2015*, http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Report.pdf, 24.12.15
- [25] *The World's Biggest Public Companies*, <http://www.forbes.com/global2000/list>, 24.12.15
- [26] *World Investment Report 2012*, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf, 24.12.15
- [27] *World Investment Report 2001*, http://unctad.org/en/Docs/wir2001_en.pdf, 24.12.2015
- [28] *World Investment Report 2015: Annex Tables: FDI inflows, by region and economy, 1990-2014*, http://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2015/WIR15_tab01.xls, 24.12.2015
- [29] *World's Most Admired Companies*, <http://fortune.com/worlds-most-admired-companies>, 24.12.15

⁴⁸ A. Zorska, *Ku globalizacji...*, dz. cyt., s. 244.